

ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ДІАЛОГУ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ

У статті проаналізовано психолого-педагогічну літературу з питань визначення сутності, структурних компонентів, шляхів формування емоційної культури, сутності та організації навчального діалогу, етапів та педагогічних умов ефективного використання навчального діалогу для формування емоційної культури учнів.

Ключові слова: навчальний діалог, емоційна культура, етапи реалізації діалогу.

Однією із панівних ідей системи освіти України є засвоєння новим поколінням культури як сфери духовного життя людей. Важливим способом реалізації цієї мети є виховання емоційної культури. Одним із шляхів її формування є навчальна діяльність з упровадження активних форм і методів навчання, серед яких провідне місце займає навчальний діалог.

Емоційна культура особистості у психолого-педагогічних дослідженнях розглядається під час: аналізу процесів рефлексії та самовдосконалення особистості (М. Берштейн); розвитку здібності емоцій оцінювати різноманітні явища (П. Анохін, А. Леонт'єв, П. Смирнов, С. Рапопор); виявлення залежності почуттів від рівня освіченості й інтелекту (С. Іконнікова); визначення емоційних кореляторів креативності (Д. Богоявленська, Н. Ветлугіна, Л. Виготський, В. Зеньковський, А. Ковальов, А. Леонт'єв, А. Маслоу, А. Пономар'єв, В. Ражніков, Б. Теплов) та ін.

У психологічних і педагогічних дослідженнях діалог розглянуто як спосіб педагогічного спілкування (Ш. Амонашвілі, О. Бодальов, Н. Волкова, Ю. Гільбух, Т. Іванова, В. Кан-Калик, О. Матюшкін, С. Мусатов, В. Панюшкін, І. Тоба, Т. Щербан); з'ясовано особливості діалогу в навчанні (М. Кларін, О. Кондратюк, Ю. Машбиць та ін.); виявлено закономірності мислення в умовах діалогу, особливості діалогу в спільній діяльності (Г. Кучинський, Б. Ломов, В. Полікарпов, Я. Пономар'єв). Підкреслено позитивний вплив діалогу на активізацію пізнавальної діяльності школярів (І. Вікторенко, Х. Лійметс, В. Лозова, О. Чеснокова); розвиток мислення (Ю. Бабанський, В. Давидов, Т. Кудріна, І. Палагіна, Г. Щукіна, О. Юшков та ін.); мовлення школярів, формування навичок спілкування та дискусійної культури (М. Кларін, Х. Лійметс).

Мета статті – проаналізувати психолого-педагогічну літературу з питань визначення сутності, структурних компонентів, шляхів формування емоційної культури, сутності й організації навчального діалогу, етапів і педагогічних умов ефективного використання навчального діалогу для формування емоційної культури учнів.

У психолого-педагогічній літературі емоційна культура розглядається як: характеристика особистості, яскраве виявлення почуттів, які пізніше проєктуються на теоретичне осмислення дійсності, різних видів мистецтва (Л. Коваль, В. Пошатаєв); емоційна чуйність до широкого кола явищ, найвища естетична насолода від сприйняття світу мистецтва і творчого осяян-

ня (М. Бернштейн); складне динамічне утворення, що характеризується великою кількістю різноманітних почуттів, емоційних відгуків, розвинутою здатністю розуміти, відображати, регулювати свої почуття, емоційну поведінку відповідно до віку (В. Поплужний); забезпечує здібність особистості до адекватного прояву емоцій, керування власним емоційним станом і реагування на емоції інших (Л. Соколова); спирається на якості особистості, які забезпечують реалізацію адекватної емоційної поведінки, та виявляється у спрямованості учнів на оволодіння емоційною поведінкою, в осмисленому застосуванні способів її вираження, в усвідомленому використанні емоційних умінь (О. Бухало).

В. Сьомке вважає, що важливими характеристиками змісту емоційної культури є прагнення людини до взаєморозуміння, духовної спорідненості, взаємодопомоги, здатність до витримки, вміння володіти собою. Л. Кондратова, Л. Соколова при визначенні структури та змісту емоційної культури виділяють такі основні її блоки: мотиваційний (зацікавленість людини емоційною сферою оточення, потреба в підтримці свого позитивного стану та позитивного стану інших); інтелектуальний (знання, що відображають суть емоційної культури, емоційних станів людини, шляхи та засоби ефективного формування емоційної культури); комунікативний (уміння спроектувати емоційний контакт, за зовнішніми ознаками орієнтуватися в емоційній ситуації, адекватно виражати та передавати необхідні емоції, настрої, думку, почуття); емоційно-вольовий (здатність сприймати емоційний стан оточення, здатність до співчуття, вміння викликати в собі емоційну настроєність на конкретну дію, об'єкт, здатність захоплюватися діяльністю з іншими людьми, вміння керувати своїми емоціями, вміння "заряджати" своїм емоційним станом інших); оцінний блок (здатність контролювати свій емоційний стан, правильно оцінити свої можливості в регулюванні свого емоційного стану й емоційного стану інших людей; вміння правильно оцінити емоційну ситуацію й адекватно реагувати на неї). О. Бухало, досліджуючи емоційну культуру молодших школярів, виділяє такі її компоненти: мотиваційно-ціннісний (зацікавленість учнів емоційною поведінкою оточення, самого себе та прагнення діяти адекватно до соціально схвалюваних норм, інтерес та позитивне ставлення учнів до набуття нового досвіду); когнітивний (знання про механізми виникнення емоцій і почуттів, значення й особливості емоційної сфери та роль емоцій у житті людини, способи зовнішнього виявлення емоцій, способи і механізми емоційної регуляції, способи виявлення адекватної емоційної поведінки); конативний (індивідуальний досвід особистості, емоційні вміння: експресивні, емпатійні, перцептивні, вміння емоційної регуляції й особистісні якості: емоційна емпатія та емоційна експресивність); аналітико-рефлексивний (осмислення власних емоційних можливостей, емоційних реакцій, їх причин та наслідків, емоційна самооцінка).

У психолого-педагогічній літературі питання формування емоційної культури розглянуто шляхом вдосконалення емоційних відносин (С. Іконникова); разом зі змінами потреб, інтересів особистості (В. Поплужний);

через емоційну наповненість поведінки і діяльності (Н. Крилова), сприйняття та уявлень (Ц. Короленко, Л. Соколова, Г. Фролова); шляхом виховання здатності сприймати відтінки думок і почуттів людей через гру слів (В. Сухомлинський) та ін.

Діалог, що відбувається в процесі навчання, у психолого-педагогічній літературі визначається як “спосіб”, “форма”, “засіб” виявлення пошуково-дослідного методу. Тобто це спосіб цілеспрямованої взаємопов’язаної діяльності вчителя й учнів, форма руху змісту навчального матеріалу, засіб керівництва пізнавальною діяльністю вчителя (А. Алексюк).

Дослідники виділяють істотні ознаки навчального діалогу: наявність рівноправних партнерських суб’єкт-суб’єктних відносин між його учасниками (С. Курганов, Ю. Машбиць, В. Репкін, О. Савченко, Г. Цукерман та ін.); наявність єдиного для всіх учасників предмета діалогу (М. Камінська, О. Матюшкін, В. Рубцов, О. Шевнюк та інші); наявність обміну інформацією, ідеями, думками (С. Гончаренко, В. Давидов, С. Курганов, Ю. Машбиць, Ю. Полуянов та ін.). Специфічними ознаками навчального діалогу є: мета й передбачуваний результат (В. Зінченко, М. Кларін, С. Курганов, О. Шевнюк та ін.); спрямованість на навчальний зміст у процесі вирішення проблемної ситуації (А. Фурман), пошуку та відкриття учнями загального способу вирішення навчального завдання (В. Давидов, В. Репкін), спільного конструювання програмної діяльності (І. Якиманська); специфічний результат, тобто не просто нове, а особистісне знання, сповнене особистим сенсом для кожного з учасників діалогу (В. Зінченко, О. Юшков); мовленнєвий аспект діалогу, бо учень виконує не лише розумове завдання (розробляє зміст висловлювання), а й раціонально-експресивне (контролює адекватність втілення думки в мовленні) і комунікативне (активно орієнтує висловлювання на конкретного слухача) (В. Андрієвська, Г. Балл, А. Волинець).

Г. Ковальов визначає основні принципи організації діалогу: емоційна й особистісна відкритість партнерів по спілкуванню, психологічна налаштованість на актуальні стани один одного, безоцінність, довіра та щирість виявлення почуттів і станів.

Навчальний діалог має певну структуру: залучення партнера до обговорення й виявлення його точки зору, подальший розвиток діалогу (Г. Кучинський); висування версій (введення у діалог), їх фіксація, обговорення, координація (кульмінація діалогу), підбиття підсумку й обґрунтування обраного способу, версії, думки (завершення діалогу) (Г. Цукерман); побудова спільного тексту, вибір найбільш продуктивної програми дії, однозначне формулювання нового алгоритму (М. Камінська); проєктувальний, мотиваційно-орієнтувальний, дискусивно-пошуковий, рефлексивно-підсумковий, контрольо-корекційний етапи (О. Кондратюк).

У психолого-педагогічних дослідженнях визначено умови формування емоційної культури (Т. Антоненко, О. Бухало, І. Могілей, Л. Соколова та ін.). Автори наголошують на збільшенні емоційного досвіду завдяки задоволенню потреби школярів у спілкуванні. Навчання організоване

через пошук, діалог саме задовольняє цю потребу, створюючи особливе емоційне тло. Емоційно наповнений відкритий діалог дає змогу відчувати партнера, обмінятися думками, виявити емоції.

Висновки. У нашому дослідженні ми обґрунтували, що рівень емоційної культури підвищиться, якщо організувати навчальний діалог учнів із дотриманням таких умов: професійна настанова педагога на формування емоційної культури учнів; збільшення емоціогенності змісту навчального діалогу, кількості емоціогенних об'єктів; збільшення емоційного досвіду учнів, спонукання учнів до керованого прояву емоцій.

Формування структурних компонентів емоційної культури здійснюється протягом кожного етапу реалізації діалогу: проектувального, мотиваційно-орієнтувального, дискусійно-пошукового, результативно-оцінного.

Проте на мотиваційно-орієнтувальному етапі спостерігається підвищена увага до формування мотиваційно-ціннісного компонента, на дискусійно-процесуальному – до когнітивного та конативного компонентів, на результативно-оцінному – до аналітико-рефлексивного компонента.

Проблема формування емоційної культури потребує подальшого дослідження у зв'язку з розвитком культури сприйняття, сенсорної культури, креативності, творчої обдарованості.

Список використаної літератури

1. Васильев И.А. Эмоции и мышление / И.А. Васильев, В.Л. Поплужный, О.К. Тихомиров. – М., 1982. – 192 с.
2. Иконникова С.Н. Диалог о культуре / С.Н. Иконникова. – Л., 1987. – 243 с.
3. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2001. – 752 с.
4. Ковалев Г.А. Три парадигмы в психологии – три стратегии психологического воздействия / Г.А. Ковалев // Общение и диалог в практике обучения, воспитания и психологической консультации : сб. науч. трудов. – М. : Изд. АПН СССР, 1987. – С. 4–17.

Песоцкая М.Е. Вопросы использования учебного диалога с целью формирования эмоциональной культуры школьников

В статье проанализирована психолого-педагогическая литература по вопросам определения сущности, структурных компонентов, путей формирования эмоциональной культуры, сущности и организации учебного диалога, этапов и педагогических условий эффективного использования учебного диалога для формирования эмоциональной культуры учащихся.

Ключевые слова: учебный диалог, эмоциональная культура, этапы реализации диалога.

Pesotskaya M. The use of educational dialogue in order to create an emotional culture of school

The purpose of this article is to analyze the psychological and pedagogical literature on the definition of the essence, structural components, ways of forming emotional culture, nature and organization of educational dialogue, stages and pedagogical conditions for the effective use of educational dialogue to create an emotional culture of the students.

Key words: educational dialogue, emotional culture, stages of the dialogue.